

Қ.А.Ясауи атындағы халықаралық
қазақ-түрік университеті

МЕДИЦИНА ФАКУЛЬТЕТІ

СӨЖ

Тақырыбы: Ноғай ордасы

Қабылдаған: Оспанова А

Орындаған: Қуатов Д

Тобы: ЖМ - 125

Түркістан 2015

Жоспар

I. Кіріспе

II Неізгі бөлім

III. Ноғай Ордасы

Ноғай Ордасында ұлыстық басқару
жүйесі

Қорытынды:

Пайдаланылған әдебиеттер:

Алтын Орданың ыдырауы кезінде пайда болған мемлекеттік бірлестіктің бірі – Ноғай Ордасы. Ол ХІҮ-ХҮ ғасырларда Батыс Қазақстанның бір бөлігін алып жатты. Бұл мемлекеттің атауы Алтын Орданың беклербегі, әскерінің қолбасшысы, Жошы ханның немересі (1260-1306) Ноғай есімімен байланысты. Берке хан өлгеннен кейін Доннан Дунайға дейінгі жер Ноғайдың бақылауында болды. Оның құрамындағы рулар Каспий маңына қоныс аударып, Ноғай елі атанды.

Ноғай Ордасының негізін салушы - әмір Едіге (1395-1419). Ол 15 жылдай Алтын Орданы билеп (1396-1411), «ұлы әмір» атанған. Шыңғыс әулетінен хан сайлау Едігенің қолында болған. Ноғай Ордасы Алтын Ордадан Едігенің кезінде бөлектене бастады. Бұл процесс Едігенің ұлы Нұраддин (1426-1440) тұсында аяқталып, Ноғай Ордасы Алтын Ордадан ХҮ ғ. ортасында бөлініп, дербес мемлекет болды. Территориясы: Еділ-Жайық арасы. Астанасы – Жайық өзені сағасындағы Сарайшық қаласы болды.

Халқы — маңғыт, қыпшақ, қоңырат, арғын, қарлұқ, алшын, тама және т.б. сияқты түрік тайпалары. Ноғай Ордасы этносаяси бірлестік ретінде пайда болды, оған енген тайпалар ХҮ ғ. аяғында қалыптасқан ноғай халқының негізін құрады.

Ноғай Ордасында ұлыстық басқару жүйесі қалыптасып, бір орталыққа бағынған өкімет болды. Орда билеушісі — хан. Ұлыс басында мырзалар тұрған, олар өз иеліктерінде шексіз билік жүргізіп, ұлыстың ең шұрайлы жайылымдары мен өрістерін иемденген.

. Ұлыстың қатардағы көшпелі малшылары мырзалармен бірге көшіп-қонып, алым-салық төлеп отыруға, соғыс жорықтарына қатысуға міндетті болған. Орданы Едіге ұрпақтары басқарды. Мұрагерлік жолмен берілетін әкімшілік, әскери, елшілік билік князьдің қолында болды. Ордада жорыққа 300 мың жауынгер шығарылды.

Ноғай Ордасының тарихы Еділ бойы мен Сібірдегі, Орта Азия мен

Қазақстандағы көрші мемлекеттер тарихымен тығыз байланысты. Ноғайлар тарихы әсіресе көшпелі өзбектер мен қазақтар тарихына айрықша жақын. Ембі мен Сырдария арасында көшіп жүретін ноғайлар қазақтармен ұдайы араласып-құраласып байланысып жатқан. Басқа да көшпелі мемлекеттер сияқты Ноғай Ордасының шекарасы да сыртқы саяси жағдайға байланысты өзгеріп отырады.

Ноғайлардың солтүстік-шығыстағы өріс-қоныстары Сібірге дейін созылып жатады, ал оңтүстік-шығыста олар кейде Сырдария бойында, Арал теңізі жағасында көшіп жүрген. Олардың билеушілері Уақас би маңғыт, Мұса мырза, Жаңбыршы және басқалары Әбілқайырға Сырдария бойындағы қалаларды жаулап алуға жәрдемдеседі. Кейін ноғайлар қазақ хандарымен соғысса, енді бірде татуласып, одақ құрып отырған. Ш. Уәлиханов ноғайлар мен қазақтарды «екі туысқан Орда» деп атаған. Ал Хакназар хан «қазақтар мен ноғайлар ханы» атанған.

ХҮІ ғасырда Ноғай Ордасының Орыс мемлекетімен сауда-экономикалық, саяси байланысы дамыды. ХҮІ ғ. 2-ші жартысында Ноғай Ордасы ыдырап, екіге: Үлкен Ноғайлы (Еділдің шығысы) және Кіші Ноғайлыға (Еділдің батысы) бөлінді. Осы тұста ноғайлардың көпшілігі Қазақ хандығына, соның ішінде Кіші жүз құрамына енді. Осылайша Ноғай Ордасын мекендеген тайпалар қазақ халқының қалыптасуында үлкен рөл атқарды.

Кастилия елшісі Р.Г. Клавихоның жазбасында Едіге ордасы 200 мыңнан астам жасақ ұстағаны айтылады. Ол Алтын Орданы өзі қойған хандар арқылы басқарып, “бектер бегі” немесе “ұлы әмір” атағына ие болған. Ибн Арабшахтың айтуынша, оның жиырма баласының әрқайсысы жеке иеліктерде билік жүргізіп, әскер ұстаған. Н. о-ның даралануы 13 ғ-дың 2-жартысында басталып, Нұр әд-Диннің (1426 – 40) тұсында аяқталды. Орт. – Жайық өз-нің төм. саласы, *Сарайшық* қ. болды. Алтын Орда ыдырағаннан кейін пайда болған өзге де ордалар сияқты Н. о-нда этн. құрылымнан гөрі, саяси құрылым басым еді. Бас билікті “бектер бегі”, әмір атқарды. Негізгі бұқарасы “ұлыс адамдары” (ноян, мырза, князь, т.б.), “қара халық” деп аталды.

Едіге ұрпағының қолында болып, билік атадан балаға
көшіп отырды. 15 ғ-дың
орта шенінде ноғайлар Сырдарияның орта ағысындағы
қалаларды басып алып,

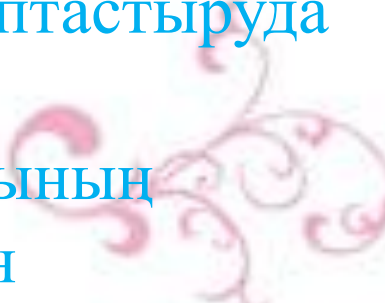
Шығ. Дешті Қыпшақтың саяси өмірінде Едігінің
ұрпақтары *Уақас* би, *Мұса* мырза,

Жаңбыршы, т.б. басты рөл атқарды. Ұлыстар мен ру-
тайпалар арасында билік үшін,
жайылымдық жер үшін үздіксіз күрес жүрді. Халқының
негізгі кәсібі көшпелі мал ш.

болды. Н. о-ның құрамына енген тайпалар
(маңғыт, алшын, жалайыр, қаңлы, керей, қыпшақ,
найман, ар-ғын, тама, т.б.)

кейіннен қазақ халқының этн. құрамын қалыптастыруда
үлкен рөл атқарды.

Ш.Уәлиханов Н. о. мен Қазақ хандығы халқының
туыстығы туралы “бауырлас орда” деп атаған

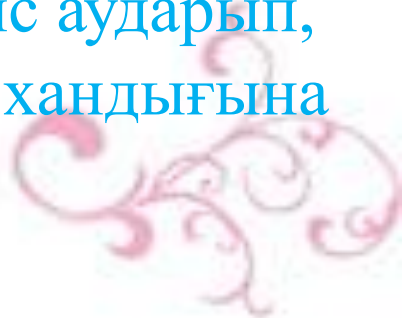

Қорытынды:

Қазан мен Астрахань хандықтарын Ресей қосып алғаннан кейін XVI ғасырдың екінші жартысында Ноғай Ордасы бірнеше мемлекеттік бірлестіктерге ыдырап кетті. Алдыңғы Кавказда кіші Ноғай Ордасы, ембі өзені жағалауында Алты ұлыс Ордасы құрылды.

Белді Ноғай ысмағыл мырзаның қарамағындағы тайпалар Үлкен Ноғай Ордасына бірігіп 1557 жылы орыс мемлекетіне өзінің тәуелді екендігін мойындады.

Қалмақтардың шабуылынан кейін 1634 жылы ноғайлар Еділдің оң жақ жағалауына қоныс аударып, Кіші Ноғай Ордасы мен бірікті де, Қырым хандығына тәуелді болды.

Пайдаланылған әдебиеттер

Ашық энциклопедия.
Шоқан Уалиханов этнография,
Қазақстан тарихы

Назар салып
тыңдағандарыңызға
рахмет!!!

